

ФІЛОСОФСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 1.14.140.8

DOI 10.35433/2220-4555.17.2020. phyl-1

Анатолій Легчилін,

кандидат філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії культури
Білоруського державного університету (м. Мінськ)
ORCID:0000-0002-7644-9985
liahchylin@bsu.by

Світлана Воробйова,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії культури
Білоруського державного університету (м. Мінськ)
ORCID:0000-0002-2173-6418
cherbourg@pusk.by

КРОС-КУЛЬТУРНІ МОДЕЛІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті аналізуються сучасні моделі цивілізаційної ідентичності, зокрема сфокусовано увагу на можливих сценаріях ідентичності в міжкультурному просторі в контексті понять «транс», «між», «крос» та ін. Методологічне значення цивілізаційної ідентичності обумовлено крос-культурним потенціалом цієї категорії, що спрямовує рефлексію на виявлення суперечностей та осмислення різноманітних і багатомірних форм конфліктної динаміки глобального світу, які виникають з них. Це робить держави, нації, етноси, індивідів елементами одного порядку, тобто такими, що належать певній цивілізації. Зазначене узагальнення змінює тренди й сценарії в їх самовизначенні, яке стає ризикованим унаслідок множинності й багатозначності практик, що «розмивають» ідентичності нижчих рівнів і рангів.

Ключові слова: ідентичність, цивілізаційна ідентичність, сингулярні моделі ідентичності, плюралістичні моделі ідентичності, есенціалістська ідентичність, конструктивістська ідентичність.

Lehchilin Anatoly, Vorobyova Svitlana. Międzykulturowe modele tożsamości cywilizacyjnej.

Artykuł analizuje współczesne modele tożsamości cywilizacyjnej, w szczególności koncentruje się na możliwych scenariuszach tożsamości w przestrzeni międzykulturowej w kontekście pojęć «trans», «między» i in. Metodologiczne znaczenie tożsamości cywilizacyjnej wynika z potencjału międzykulturowego tej kategorii, co prowadzi do refleksji nad identyfikacją sprzeczności i uświadomienia, różnorodnych i wielowymiarowych form dynamiki konfliktu globalnego świata, które powstają z nich. To czyni państwa, narody, etnosy, indywidualów elementami jednego rzędu, czyli należącymi do określonej cywilizacji. Wspomniane uogólnienie zmienia trendy i scenariusze w ich samostanowieniu, które staje się ryzykowne ze względu na wielość i wielowymiarowość praktyk, które «zacierają» tożsamości niższych poziomów i rang.

Słowa kluczowe: tożsamość, tożsamość cywilizacyjna, pojedyncze modele tożsamości, pluralistyczne modele tożsamości, tożsamość esencjalistyczna, tożsamość konstruktywistyczna.

Lehchilin Anatoly, Vorobyova Svitlana. Cross-cultural models of civilizational identity.

The article analyzes contemporary models of civilizational identity, in particular focusing on possible scenarios of identity in intercultural space in the context of the concepts of «trans»,

«between», «cross» and others. The methodological significance of civilizational identity is conditioned by the cross-cultural potential of this category, which directs reflection on the identification of contradictions and reflections on the diverse and multidimensional forms of conflict dynamics of the global world that arise from them. This makes states, nations, ethnicities, individuals elements of the same order, that is, belonging to a particular civilization. This generalization changes the trends and scenarios in their self-determination, which becomes risky due to the multiplicity and ambiguity of practices that «blur» the identities of lower levels and ranks. It is substantiated that conceptually the phenomenon of civilizational identity is revealed in the perspectives of four types of cross-cultural models. Each type acts as a methodological prototype of one-dimensional or multidimensional truth and reproduces two-fold tendencies. The epistemological foundations of civilizational identity are connected to the images of the world, which form into a certain ontology in the range of «cult of identity – orientation to the Other». Singular structures of epistemology are cult of identity or centrism. The criteria for singular structures are similar, so they are not coherent when setting reference samples. The pluralistic structures of epistemology allow for differences that matter in a particular respect or context. For this reason, the question of conceptual content in the context of the orthogonal intersection of its ontological and epistemological grounds becomes relevant. The article substantiates the singular and pluralistic models of essentialist and constructivist identity. The differences between the four types of cross-cultural models are identified. Singular models of essentialist identity are oriented towards the development of universal criteria, pluralistic models of universal criteria on a given scale. Singular models of constructivist identity are oriented towards the search for the conditions of the cultures' proportionality, pluralistic models – the conditions for the coexistence of disparate cultures. The prerequisite for coexistence is the interpretation of globalization as an interaction and openness between states and cultures.

Key words: *identity, civilizational identity, singular models of identity, pluralistic models of identity, essentialist identity, constructivist identity.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Об'єктом крос-культурних досліджень цивілізаційної динаміки, які змінили формаційний підхід, виступають складні суперпозиції об'єктивно-предметних і суб'єктивно-антропологічних характеристик реальності. Особливість крос-культурної методології полягає в тому, що вона є одночасно компаративною й операційною. Її компаративний характер зумовлений порівняльною концептуалізацією, а операційний – структурно-функціональними визначеннями або якісно-кількісними вимірами. Крос-культурний підхід, як компаративістика, представлений у науковому пізнанні у вигляді порівняльного дослідження рівноцінних у певному відношенні об'єктів, наприклад, понятійного апарату повсякденності або типів менталітету різних національностей. Операційні аспекти крос-культурного підходу зумовлені розкриттям дій, норм, правил чи інших організаційних елементів досліджуваного об'єкта.

Донині розроблено безліч теорій глобальної та регіональної динаміки, у яких викладені концептуальні ідеї щодо цивілізаційної ідентичності (А. Тойнбі, Р. Доуз, Т. Парсонс, Р. Дарендорф, Ч. Мерріам, С. Гантінгтон, І. Валлерстайн, Р. Шартъє, О. Хеффе та ін.). Вони стали тригером у розробці крос-культурних досліджень цивілізаційної ідентичності, причиною яких слугує питання: «Соціальні відносини утворюють людей чи люди утворюють соціальні відносини?». Залежно від відповіді визначаються тенденції в крос-культурному дослідженні цивілізаційної ідентичності: у першому випадку – пошук інваріанта або унікальності, у другому – виявлення чинників диференціації або інтеграції, обґрунтування статистики чи динаміки.

Метою статті є розкриття концептуального змісту цивілізаційної ідентичності в контексті її крос-культурних моделей.

Постановка проблеми. Актуальні питання крос-культурних моделей цивілізаційної ідентичності зумовлені онтологічним та епістемологічним поворотом від еволюціоністських

моделей її пояснення до моделей комунікативного типу. У них багатовимірний образ істини передбачає співвіднесеність із культурним контекстом, генеруючи інтервали значень «транс», «між», «крос». Це означає, що в глобальному світі співмірність та інтерпретація відмінностей вимагає постійного перегляду.

Прикладні аспекти крос-культурних моделей цивілізаційної ідентичності зумовлені їх орієнтацією на виявлення культурних відмінностей, на їх інтерпретацію й управління ними в умовах культурного поліцентризму і глобалізму. Такі умови є синергізмом безлічі ідентифікаційних механізмів – лінгвістичних, етнічних, національних, освітніх, конфесійних, мережевих, територіальних та інших, що вибудовують ментальність під впливом цивілізаційних зрушень у всіх типах соціальних взаємодій.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Крос-культурні дослідження цивілізаційної ідентичності здійснюються в різних наукових площинах й аспектах. Теоретико-методологічні аспекти осмислення цивілізаційної ідентичності представлені в роботах Г. Чайлда, Н. Елліаса, Ф. Фукуями, Ж. Дерріди. Важливою є також низка концептуальних розробок, у яких виявлені характерологічні особливості цивілізацій і «цивілізаційних контактних зон» [25, с. 51, 59], пояснена специфіка цивілізаційної ідентичності в перехідну епоху [19], обґрунтовано вплив мережевих комунікацій на ідентичність [15].

У контексті досліджень цивілізаційної ідентичності особливого значення набуває аналіз діалектики глобального й національного, який розкриває особливості формування національної й наднаціональної ідентичності в умовах глобалізації [16], а також нові погляди на національне питання [4; 6; 23].

У низці публікацій досліджується проблема європейської ідентичності. Автори шукають відповідь на питання, що являє собою європейська ідентичність в онтологічному аспекті – це «уніфікація чи "єдність в різноманітті"»? [17] і в епістемологічному аспекті – це «категорія політичної практики чи дискурсу?» [7]. Європейська ідентичність вивчена в культурних аспектах її дискурсу [30], у політичному контексті [13; 26], а також на прагматичному прикладі цивілізаційної самоідентифікації українців [16, с. 517–553].

У науковій літературі представлені й базові концепти, напрямки та перспективи крос-культурного аналізу [8], методологічні аспекти крос-культурних досліджень, а також можливості й межі їх застосування [11; 12].

Невирішеними залишаються питання систематизації онтологічних й епістемологічних підстав крос-культурного моделювання цивілізаційної ідентичності. Тому вони є методологічно значущими у вирішенні проблем, пов'язаних з культурними відмінностями в глобальному світі.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під цивілізаційною ідентичністю слід розуміти механізми соціального самовизначення в умовах культурної, соціальної та мовної множинності транзитивного, мінливого й невизначеного глобального світу. У такому світі концепт цивілізаційної ідентичності стає більш потужним порівняно з іншими формами ідентифікацій, вносячи зміни в системи поділюваних цінностей і трансформуючи процеси відчуження.

Крос-культурні моделі цивілізаційної ідентичності є формалізацію культурного різноманіття, яке відображається у квадрантах ортогонального перетину онтологічного й епістемологічного підходів. У першому підході необхідно розрізняти есенціалістські й конструктивістські онтології, у другому – сингулярні й плюралістичні епістемології. У результаті крос-культурне моделювання знаходить контури аргументації в межах однієї з чотирьох решіток дослідного поля, утворених поєднанням онтологічних й епістемологічних параметрів: онтологічний есенціалізм / сингулярна епістемологія; онтологічний конструктивізм / сингулярна епістемологія; онтологічний есенціалізм / плюралістична епістемологія; онтологічний конструктивізм / плюралістична епістемологія.

Відмінність онтологій лежить у площині розмежування антипсихологічних та психолого-антропологічних факторів цивілізаційної ідентичності. Їх предикторами в крос-культурних моделях служать, відповідно, статичні й динамічні категорії. Статичні категорії есенціалістської онтології визначають зрушення в бік порядку, відтворюючи стійкі аспекти цивілізаційної ідентичності. Динамічні категорії конструктивістської онтології визначають зрушення в бік свободи, фіксуючи інтервали в неврівноважених, самоорганізованих процесах самоідентифікації.

Онтологічний есенціалізм цивілізаційної ідентичності бере до уваги об'єктивно існуючі реалістичні, тобто стабільні або незмінні, якості носія ідентичності, виключаючи їх культурну множинність і варіативність. До них належать безпосередньо самі цивілізації, а також нації, раси, гендер, мова та ін. Відмінності, що впливають із них – цивілізаційні, національні, расові, гендерні, мовні та інші, – дозволяють виявляти константні форми організації та соціального устрою, які проєктивно інтернуються індивідами, залишаючись незалежними від дискурсивних практик. Онтологічний конструктивізм цивілізаційної ідентичності спирається на культурне різноманіття й багатовимірність істини. Його передумовами виступають історичні умови і соціально-культурні контексти, що зумовлюють спірність і рухливість меж ідентичності. Предиктори спірності й рухливості актуалізують залежні від дискурсивних практик чинники нестабільності й мінливості. Тому динаміка цивілізаційної ідентичності відтворюється за допомогою предикторів суб'єктивного оскарження й перегляду меж ідентичності. Предиктори повинні відображати те, з чим не згоден або проти чого виступає суб'єкт ідентичності залежно від дискурсивного контексту.

Відмінність епістемологічних підходів до цивілізаційної ідентичності виникає з дихотомії наявності / відсутності еталонів у цивілізаційній динаміці. Наявність еталонів виступає умовою сингулярної епістемології в крос-культурних моделях, а відсутність – плюралістичної епістемології в них. Із диференціації сингулярних і плюралістичних епістемологій виходить, відповідно, універсалізм і партикуляризм рішень у питаннях інтерпретації культурних подібностей і відмінностей.

Сингулярна епістемологія прагне розробити критерії еталонної цивілізації, спираючись на універсальні стандарти. Універсальні стандарти як сингулярні структури розуміння не допускають наявності відмінностей, які мають значення, і, як наслідок, такого ізоляціонізму, не є когерентними. Але оскільки універсалізації підлягають, як правило, західні стандарти та критерії, остільки моделі виявляються європоцентристськими (Г. Чайлд, Н. Еліас, Ф. Фукуяма). Наприклад, Г. Чайлд розкрив археологічні, антропологічні й лінгвістичні ознаки арійської культури як підстави європейської цивілізації. При цьому він наголошує на складності визначення того, «що саме культура якогось індоєвропейського народу запозичила від народу, що проживав раніше на цій території, які її риси є наслідком культурного запозичення, а які вона успадкувала від своїх пращурів» [29, с. 104–105]. Н. Еліас, спираючись на принцип культурного ізоляціонізму, розробив теорію про «структуру афектів», властивих людям усіх суспільств, і контролю над ними, незважаючи на те, що стандарти й зразки такого контролю «можуть відрізнятися на різних шаблях розвитку і навіть у різних верств одного й того ж суспільства» [32, с. 5].

Соціальна аналітика Ф. Фукуяма є зразком сингулярного розуміння, що уникає плюралістичної поверховості в розмірковуваннях на користь глибинного аналізу соціальних трансформацій в епоху прискореної історії. Це підтверджується його аналітикою довіри як характеристики соціального буття [28] й обґрунтуванням впливу минулого на порядок у державі [27].

Плюралістична епістемологія зумовлена культурним поліморфізмом, який передбачає просторово-часову множинність форм цивілізацій і їх взаємодій. Поліцентризм як антитеза унікальності еталона означає пошук специфічних ознак, які змістовно розкривають цивілізацію в заданих аспектах. Методологію плюралістичного підходу розкрив, зокрема, Ж. Дерріда у полеміці з Ф. Фукуямою щодо проблеми формально-логічної нерозв'язаності

концепту «демократія». Нерозв'язаність означає неповноту його змісту, що передбачає додаток універсальної дефініції ззовні, наприклад, з партикулярних контекстів його застосовності. Ж. Дерріда наголошував, що демократія реалізується саме тоді, коли вона відрізняється від себе, містить у собі інший досвід, відсилаючи до іншого місця й часу. Насправді демократія із самого початку не тотожна собі, з чого він робить висновок: «...не існує демократії без цієї відмінності з самою собою» [2, р. 27; 1, р. 63]. Ім'я «демократія» не є терміном у сингулярному розумінні, оскільки не може бути ідентифікованим саме по собі. Тому осмислення демократії як процесу можливо лише «по той бік» формально-логічних дефініцій, що виключає можливість застосування до неї метафізичних принципів тотожності, сутності, підстави й присутності. Синкретизм цих позицій зумовлює незмінну сутність речі. Неможливість синкретизму означає те, що ідея демократії не є даністю, ідеєю або регулятором. Її рефлексія можлива лише «по той бік будь-яких тотожностей, ідентичностей, топосів, місць; по той бік усіх територій, націй, кордонів і держав; по той бік будь-яких витоків, коренів, підстав» [1, р. 62, 63]. Ідеться про необхідність розрізнення «між самореференцією та інореференцією», яке, за Н. Луманом, «повторно вносить відмінність у те, що референція уже розрізнила» [21, с. 144]. Ф. Фукуяма не врахував, наприклад, націоналізм як «темний бік демократії» [4; 6].

Отже, концептуальний зміст цивілізаційної ідентичності визначає есенціалістська або конструктивістська онтологія, до якої можуть бути застосовані сингулярні чи плюралістичні схеми розуміння. У результаті виявляються помітними чотири типи крос-культурних моделей цивілізаційної ідентичності. Кваліфікуємо кожен тип.

Сингулярні моделі есенціалістської ідентичності ґрунтуються на ідеї відповідності універсальним стандартам й еталонам. Зокрема, за Е. Гідденсом, універсальними стандартами слугують «структурні регулярності» та «соціальні стратифікації», що впливають на дії [14, с. 38–88]. У сингулярних моделях соціальне ціле домінує над діючими суб'єктами (акторами) для того, щоб, по-перше, витіснити герменевтику й інтерпретаційні підходи; по-друге, диференціювати функціоналізм і структуралізм. Герменевтика, розводячи соціальні та природничі науки, протиставила суб'єктивності – як «початковому центру досвіду культури та історії» – матеріальний світ, керований «безособовими відносинами причини і наслідків» [14, с. 39]. Тому для усунення цієї антитези в сингулярних моделях відповідно до аналогічних і гомологічних схем розрізняють функціональний і структурний зміст.

Функціональний зміст містить у собі механізми соціальної адаптації та саморегулювання за аналогією з біологічними системами [14, с. 38]. Наприклад, багато контекстів соціального життя зумовлені інформаційним фільтруванням, «коли актори на стратегічно важливих місцях рефлексивно регулюють загальні умови системного відтворення для того, щоб або підтримувати існуючий стан речей, або змінити його» [14, с. 73]. Структурний зміст розкривається в контексті гомології соціальних і природничих наук, перш за все, у когнітивному плані, який передбачає, що «в кожній з них виражаються подібні риси загальної структури свідомості» – рефлексії як «рухомого потоку життя» [14, с. 38, 40]. Індивідуальна поведінка відтворює структурні якості більших колективних утворень, при цьому структуру не можна ототожнювати з примусом, оскільки вона поряд з обмеженнями створює можливості для дій [14, с. 70].

Плюралістичні моделі есенціалістської ідентичності засновані на рефлексії культурних структур, чи патернів, цивілізації. Такими патернами є, наприклад, культурно-інституціональні комплекси Ш. Ейзенштадта, культурно-мережеві структури Р. Коллінза, «габітус» в топології соціального простору П. Бурдьє. Зокрема, за Ш. Ейзенштадтом, провідну роль у цивілізаційній динаміці відіграють вірування й культурні уявлення, зміст яких репрезентовано в базисних зразках соціальних взаємодій [31].

Мережеві схеми Р. Коллінза та його мережевий аналіз розкривають механізми трансляції наявного культурного капіталу і перетворення його в нову культуру за допомогою зрушень в

аргументації й надалі формулюванні нових ідей. Теорія інтерактивних ритуалів і соціальна концепція формування довгострокових репутацій посилені аналізом філософських традицій як духовної основи цивілізаційної ідентичності. Тому мережеві патерни охоплюють культурне відтворення не стільки в національних рамках, скільки в масштабах цивілізаційних [18, с. 73].

Плюралістична модель П. Бурдье тяжіє до свободи, але онтологія габітусу есенціальна. Концепт габітусу є характерологічною структурою сукупності деяких умов існування, що обумовлюють ідентичність у ситуаціях вибору стратегій [9]. Сутність габітусів як систем стійких диспозицій полягає в генеруванні й організації практик і уявлень через «реактивації сенсу, який об'єктивований в інституціях» [10, с. 17].

Сингулярні моделі конструктивістської ідентичності розроблялися як опозиція нецивілізованим варварським формам ідентифікаційних механізмів. Цивілізована дія як норма задається певними соціальними межами. Наприклад, у соціогенетичній концепції Н. Еліаса первинними засадами в конструктивістській ідентичності виступають структури повсякденності – взаємозв'язку з іншими людьми. Вони виступають емпіричними регуляторами буття, детермінуючи «ланцюжок взаємозалежностей» і визначаючи радіус спілкування [32, с. 5, 20]. Н. Мотрошилова як такі межі розглядає позабіологічні, надіндивідуальні буттєві форми й механізми, завдяки яким «цивілізація виконує свої головні функції – збереження, спадкоємність і розвиток людського роду» [24, с. 2].

Варварство як антитеза цивілізації проявляє себе за допомогою патернів зловмисної поведінки щодо неподільних цінностей. Явно або латентно воно лежить в основі будь-якої форми зарозумілості й егоїзму. З латентним варварством, яке нерідко приймає цивілізовані упаковки, пов'язують сучасні кризові суспільні процеси. Їх перелік досить широкий, починаючи від технологічного поневолення людини і трансгуманізму до втрати культурних, християнських основ європейської цивілізації. Вони сприймаються як ворожі культурним візрцям життя [22, с. 157–158].

Плюралістичні моделі конструктивної ідентичності склалися в контексті неспівмірності культур, яка передбачає культурну самобутність цивілізації й можливість несумісності з культурами інших цивілізацій. Порубіжжя різних культурних світів є простором прояви інакшості, яке поділяє світ на своїх і чужих за різними критеріями, наприклад, правих і неправих, вірних і невірних, справедливих і несправедливих. Плюралістичні моделі конструктивної ідентичності пов'язує зростання міжкультурного розмаїття в структурі соціальних взаємодій з підвищенням терпимості до феноменів інакшості. Їх мета полягає в пошуку та обґрунтуванні умов несуперечливого узгодження різних тенденцій у глобальних просторових конфігураціях невизначеності й ризику (територіях, зонах, кордонах інакшості).

В основу плюралістичного моделювання покладено ідею про Іншого [3; 5]. За концепцією Е. Левінаса, фундаментальним відношенням у питанні ідентичності виступає відношення «Я – Інший»: Я – це не тільки тотожність, Я – ще й Інший. Інше в тотожності становить суб'єктивність, а заміна тотожного на інше означає набуття буттям сенсу або доповнення раціоналізму ідентичності раціоналізмом трансцендентності, отже, логікою відмінності [3, р. 17].

Ставлення до Іншого проявляється в агресивній нетерпимості як до чужого або у формі толерантності як до іншого. Радикальне неприйняття або прийняття Іншого сприяє, відповідно, зростанню відчуження або саморозкриття. Відчуження залишає в тотожності, саморозкриття веде до взаємодії й діалогу. Вихід за межі довіри тільки власного досвіду означає включення в процеси його спільного конструювання. Тільки звернення до іншої реальності й до інших критеріїв категоризації сприяє осмисленню своєї реальності та її критеріїв. У результаті нарцисизм домінантної культури може виявитися нарцисизмом малих або відсутніх відмінностей.

Висновки й перспективи подальшого дослідження проблеми. Концептуальний зміст цивілізаційної ідентичності містить у собі її онтологічні та епістемологічні підстави.

Онтологічні підстави цивілізаційної ідентичності обумовлені способами її відображення й участі в подіях світу. Есенціалістська онтологія відтворюється за допомогою статичних категорій, що виражають незмінні й стабільні якості цивілізаційної ідентичності, які підтримують порядок. Конструктивістська онтологія відтворюється на основі динамічних категорій, які репрезентують рухливі межі цивілізаційної ідентичності, виходячи з уявлень про свободу.

Епістемологічні основи цивілізаційної ідентичності пов'язані з образами світу, які складаються в певну онтологію в діапазоні «культ тотожності – спрямованість до Іншого». Сингулярні структури епістемології є культом тотожності або центрizmu. Критеріями сингулярних структур виступають подібності, тому вони, задаючи еталонні зразки, не є когерентними. Плюралістичні структури епістемології допускають відмінності, які мають значення в певному відношенні або контексті. З цієї причини критерії плюралістичних структур є когерентними і потребують процедури сумірності.

Концептуально феномен цивілізаційної ідентичності розкривається в ракурсах чотирьох типів крос-культурних моделей. Кожен тип виступає методологічним прообразом одновимірної або багатовимірної істини та відтворює двоїсті тенденції. З одного боку, має місце універсалізація, за якої цивілізація передбачає стратегії залучення до певних еталонних зразків, наприклад, схем ефективних економік або систем освіти; а іншого, – тенденція унікальності вимагає врахування культурного різноманіття індивідуальних і надіндивідуальних спільнот. Наприклад, особливості етнічної або національної самосвідомості білорусів, поляків, українців у транскордонних умовах. Тому методологічно важливо диференціювати теоретичні основи крос-культурних моделей, які розробляються в контексті загальнозначущих подібностей або відмінностей, що мають культурне значення.

Цивілізаційна ідентичність у контексті есенціалістської онтології постає інституціалізованими формами, заснованими на культурній схожості. Її сингулярні моделі орієнтовані на пошук або розробку критеріїв стабільності й незмінності цивілізаційної ідентичності, а плюралістичні моделі – на пошук або розробку критеріїв її стабільності й незмінності в заданих аспектах і масштабах.

Цивілізаційна ідентичність у контексті конструктивістської онтології – це неінституціалізовані форми, базовані на культурних відмінностях, що існують у часі й просторі. Її сингулярні моделі орієнтовані на пошук умов співмірності культур у контексті їх різноманіття. Передумовою співмірності виступає трактування глобалізації як спільності цілей і дій, а плюралістичні моделі орієнтовані на пошук умов співіснування неспівмірних культур у контексті їх різноманіття. Передумовою співіснування виступає трактування глобалізації як взаємодії та відкритості між державами й культурами.

Як тему для подальших досліджень автори розглядають цивілізаційну ідентичність у контексті конструктивістської онтології. Концептуальною ідеєю в цьому випадку виступають процеси акультурації. Досвід акультурації дозволяє осмислити механізми асиміляції одним народом тих чи тих форм культури іншого народу, що відбувається в результаті їх спілкування. Він містить у собі, зокрема, досвід українських та білоруських поляків, польських і білоруських українців, польських й українських білорусів.

Список використаних джерел та літератури

1. Derrida J. *La Raison du plus fort (Y-t-il des etatsvoyous)*. In *Voyous. Deuxessais sur la raison*. Paris. 2003. P. 9–161.
2. Derrida J. *Liberté au present: La démocratieajournée. Le Monde de la Révolution Francaise*. Paris. 1989. P. 19–55.
3. Lévinas E. *Le temps etl'autre*. Montpellier : Fata Morgana. 1979. 91 p.
4. Mann M. *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*. Cambridge : Cambridge University Press. 2005. 526 p.
5. Messina A. L. *L'anarchie de la paix: Lévinaset la philosophiepolitique*. CNRS Edition. 2018. 218 p.

6. Андерсон Б. *Воображаемые сообщества: размышления об истоках и распространении национализма*. М. : Кучково поле. 2016. 416 с.
7. Берендеев М. В. «Европейская идентичность» сегодня: категория политической практики или дискурса? *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Серия: Гуманитарные и общественные науки*. 2012. Вып. 6. С. 70–79.
8. Беспмятных Н. Н. *Методология кросс-культурного анализа: базовые концепты, направления и перспективы исследований*. Наука. Релігія. Суспільство. 2008. № 1. С. 11–19.
9. Бурдые П. *Социальное пространство: поля и практики*. СПб. : Алетейя; М.: Институт экспериментальной социологии, 2005. 576 с.
10. Бурдые П. *Структуры, habitus, практики* In *Практический смысл*. СПб. : Алетейя; М. : Институт экспериментальной социологии, 2001. 562 с.
11. Воробьева С. В., Легчилін А. А. Кросс-культурные основания тенденций цивилизационного развития. *Журнал Белорусского государственного университета. Философия. Психология*. 2018. № 2. С. 17–22.
12. Воробьева С. В., Легчилін А. А. *Логико-методологические аспекты кросс-культурных исследований. Синтез философии, науки и культуры*. К 80-летию академика В. С. Степина / редкол. : А. Н. Данилов (отв. ред) [и др.]. Минск: БГУ. 2014. С. 136–144.
13. Воронин М. С. Когнитивное моделирование навигационных процессов в идеологическом пространстве «Новой Европы». *Международный научно-исследовательский журнал*. 2016. Вып. 4. Ч. 4. С. 29–36.
14. Гидденс Э. *Устроение общества. Очерк теории структуризации*. М. : Академический проект, 2015. 528 с.
15. Емелин В. А., Тхостов А. Ш. Вавилонская сеть: эрозия истинности и диффузия идентичности в пространстве интернета. *Вопросы философии*. 2013. № 1. С. 74–85.
16. Козловець М. А. *Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації*: Монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2009. 558 с.
17. Козловець М. А. Європейська ідентичність: уніфікація чи «єдність в розмаїтті»? *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. Вип. 37. С. 72–86.
18. Коллинз Р. *Социология философий: глобальная теория интеллектуального изменения*. Новосибирск : Сибирский хронограф, 2002. 1280 с.
19. Кондаков И. В., Соколов К. Б., Хренов Н. А. *Цивилизационная идентичность в переходную эпоху: культурологический, социологический и искусствоведческий аспекты*. М. : Прогресс-Традиция, 2011. 1024 с.
20. Левчук Н. Н. Цивилизационное позиционирование в эпоху глобализации. *Беларуская думка*. 2014. № 3. С. 57–62.
21. Луман Н. *Концепт общества В Западной социологии: современные парадигмы: антология*. Минск : Беларуская навука. 2015. С. 131–145.
22. Любарт М. К. *Понятие «внутреннее варварство» современной цивилизации в научной и публицистической мысли Франции В Цивилизация и варварство*. Институт всеобщей истории РАН (Москва). 2019. № 8. С. 156–182.
23. Миллер А. И. *Нация, или могущество мифа*. СПб. : Европейский университет в Санкт-Петербурге. 2016. 146 с.
24. Мотрошилова Н. В. *Цивилизация и варварство в современную эпоху*. М. : ИФ РАН. 2007. 268 с.
25. Рэйзор Т. *Пространственное представление пограничья: В поисках Беларуси на цивилизационных картах Самюэля Хантингтона и Александра Дугина. Палітычная сфера*. 2007. № 8. С. 51–59.
26. Семененко И. С. *Потенциал европейской идентичности как ресурса политической интеграции (что показали выборы в Европарламент)*. *Человек. Сообщество. Управление*. 2014. № 3. С. 7–21.
27. Фукуяма Ф. *Государственный порядок*. М. : АСТ, Neoklassik, 2015. 688 с.
28. Фукуяма Ф. *Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию*. М. : АСТ. 2008. 736 с.
29. Чайлд Г. *Арийцы. Основатели европейской цивилизации*. М. : ЗАО Центрполиграф, 2007. 270 с.
30. Шишкина Е. В., Викторова Е. В. Культурные аспекты дискурса европейской идентичности. *Вестник Пермского государственного университета. Философия. Психология. Социология*. 2018. Вып. 3. С. 437–449.
31. Эйзенштадт Ш. *Срывы модернизации. Неприкосновенный запас*. 2010. № 6 (74). С. 42–67.
32. Элиас Н. *О процессе цивилизации. Социогенетические и психогенетические исследования*. М., СПб. : Университетская книга. 2001. 336 с.

References (translated & transliterated)

1. Derrida, J. (2003). *La Raison du plus fort (Y-t-il des états voyous)* [The Reason for the Strongest (Are there rogue states)]. In *Voyous. Deux essais sur la raison*. Paris. 9–161. [in French].
2. Derrida, J. (1989). *Liberté au présent: La démocratie ajournée. Le Monde de la Révolution Française* [Freedom in the present: Democracy adjourned. The World of the French Revolution]. Paris. 19–55. [in French].
3. Lévinas, E. (1979). *Le temps et l'autre*. [Time and the other]. Montpellier: Fata Morgana. [in French].
4. Mann, M. (2005). *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*. Cambridge: Cambridge University Press. [in English].
5. Messina, A. L. (2018). *L'anarchie de la paix: Lévinas et la philosophie politique* [The Anarchy of Peace: Levinas and Political Philosophy]. CNRS Edition. [in French].
6. Anderson, B. (2016). *Voobrazhaemye soobshchestva: razmyshleniya ob istokah i rasprostraneniі nacionalizma*. [Imaginary communities: reflections on the origins and spread of nationalism]. M.: Kuchkovo pole. [in Russian].
7. Berendeev, M. V. (2012). «Evropejskaya identichnost'» segodnya: kategoriya politicheskoy praktiki ili diskursa? [«European Identity» today: a category of political practice or discourse?] *Vestnik Baltijskogo federal'nogo universiteta im. I. Kanta. Seriya: Gumanitarnye i obshchestvennye nauki*. 6. 70–79. [in Russian].
8. Bepamyatnyh, N. N. (2008). Metodologiya kross-kul'turnogo analiza: bazovye koncepty, napravleniya i perspektivy issledovanij [Cross-cultural analysis methodology: basic concepts, directions and prospects of research]. *Nauka. Religiya. Suspil'stvo*. 1. 11–19. [in Russian].
9. Burd'e, P. (2005). *Social'noe prostranstvo: polya i praktiki* [Social space: fields and practices]. SPb.: Aletejya; M.: Institut eksperimental'noj sociologii, [in Russian].
10. Burd'e, P. (2001). *Struktury, habitus, praktiki* [Structures, habitus, practices] In *Prakticheskij smysl*. SPb.: Aletejya; M.: Institut eksperimental'noj sociologii, [in Russian].
11. Vorob'eva, S. V., Legchilin, A. A. (2018). Kross-kul'turnye osnovaniya tendencij civilizacionnogo razvitiya [Cross-cultural foundations of trends in civilizational development]. *Zhurnal Belorusskogo gosudarstvennogo universiteta. Filosofiya. Psihologiya*. 2. 17–22. [in Russian].
12. Vorob'eva, S. V., Legchilin, A. A. (2014). Logiko-metodologicheskie aspekty kross-kul'turnyh issledovanij [Logical and methodological aspects of cross-cultural research]. *Sintez filosofii, nauki i kul'tury*. K 80-letiyu akademika V. S. Stepina / red-kol.: A.N. Danilov (otv. red) [i dr.]. Minsk: BGU. 136–144. [in Russian].
13. Voronin, M. S. (2016). Kognitivnoe modelirovanie navigacionnyh processov v ideologicheskom prostranstve "Novoj Evropy" [Cognitive modeling of navigation processes in the ideological space of "New Europe"]. *Mezhdunarodnyj nauchno-issledovatel'skij zhurnal*. 4. Ch. 4. 29–36. [in Russian].
14. Giddens, E. (2015). *Ustroenie obshchestva. Ocherk teorii strukturacii* [Community building. Essay on the theory of structure] M.: Akademicheskij proekt. [in Russian].
15. Emelin, V. A., Thostov, A. Sh. (2013). Vavilonskaya set': eroziya istinnosti i diffuziya identichnosti v prostranstve interneta [The Babylonian Network: Erosion of Truth and Diffusion of Identity in the Internet Space]. *Voprosy filosofii*. 1. 74–85. [in Russian].
16. Kozlovets, M. A. (2009). *Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii* [The phenomenon of national identity: the challenges of globalization]: Monohrafiia. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. [in Ukrainian].
17. Kozlovets, M. A. (2009). *Yevropejska identychnist: unifikatsiia chy «iednist v rozmaitti»?* [European Identity: Unification or «unity in diversity»?] *Humanitarnyi visnyk ZDIA*. 37. 72–86. [in Ukrainian].
18. Kollinz, R. (2002). *Sociologiya filosofij: global'naya teoriya intellektual'nogo izmeneniya* [Sociology of Philosophy: A Global Theory of Intellectual Change]ю Novosibirsk: Sibirskij hronograf. [in Russian].
19. Kondakov, I. V., Sokolov, K. B., Hrenov, N. A. (2011). *Civilizacionnaya identichnost' v perekhodnuyu epohu: kul'turologicheskij, sociologicheskij i iskusstvedcheskij aspekty* [Civilizational Identity in the Transitional Epoch: Cultural, Sociological, and Art Aspects]. M.: Progress-Tradiciya. [in Russian].
20. Levchuk, N. N. (2014). Civilizacionnoe pozicionirovanie v epohu globalizacii [Civilizational positioning in the era of globalization]. *Belaruskaya dumka*. 3. 57–62. [in Russian].
21. Luman, N. (2015). *Koncept obshchestva* [Society concept] In *Zapadnaya sociologiya: sovremennye paradigmy: antologiya*. Minsk: Belaruskaya navuka. 131–145. [in Russian].
22. Lyubart, M. K. (2019). Ponyatie «vnutrennee varvarstvo» sovremennoj civilizacii v nauchnoj i publicisticheskoy mysli Francii [The concept of «internal barbarism» of modern civilization in the scientific and journalistic thought of France]. *Civilizaciya i varvarstvo. Institut vseobshchej istorii RAN (Moskva)*. 8. 156–182. [in Russian].

23. Miller, A. I. (2016). *Naciya, ili mogushchestvo mifa* [The nation, or the power of myth]. SPb. : Evropejskij universitet v Sankt-Peterburge. [in Russian].
24. Motroshilova, N. V. (2007). *Civilizaciya i varvarstvo v sovremennuyu epohu: Tekst* [Civilization and barbarism in the modern era]. M. : IF RAN. [in Russian].
25. Rejzor, T. (2007). Prostranstvennoe predstavlenie pogranič'ya: V poiskah Belarusi na civilizacionnyh kartah Samyuelya Hantingtona i Aleksandra Dugina [Spatial representation of the borderland: In search of Belarus on the civilizational maps of Samuel Huntington and Alexander Dugin]. *Palitychnaya sfera*. 8. 51–59. [in Russian].
26. Semenenko, I. S. (2014). Potencial evropejskoj identichnosti kak resursa politicheskoy integracii (chto pokazali vybory v Evroparlament) [The potential of European identity as a resource for political integration (as shown by the elections to the European Parliament)]. *Chelovek. Soobshchestvo. Upravlenie*. 3. 7–21. [in Russian].
27. Fukuyama, F. (2008). *Doverie: social'nye dobrodeteli i put' k процветанию* [Trust: social virtues and the path to prosperity]. M. : AST. [in Russian].
28. Fukuyama, F. (2015). *Gosudarstvennyj poryadok* [State order]. M. : AST, Neoklassik. [in Russian].
29. Chajld, G. (2007). *Arijcy. Osnovateli evropejskoj civilizacii* [Aryans. Founders of European Civilization]. M. : ZAO Centrpoligraf. [in Russian].
30. Shishkina, E. V., Viktorova, E. V. (2018). Kul'turnye aspekty diskursa evropejskoj identichnosti [Cultural Aspects of the Discourse of European Identity]. *Vestnik Permskogo gosudarstvennogo universiteta. Filosofiya. Psihologiya. Sociologiya*. 3. 437–449. [in Russian].
31. Ejzenshtadt, Sh. (2010). Sryvy modernizacii [Disruptions to modernization. Emergency ration]. *Neprikosnovennyj zapas*. 6 (74). 42–67. [in Russian].
32. Elias, N. (2001). *O processe civilizacii. Sociogeneticheskie i psihogeneticheskie issledovaniya* [On the process of civilization. Sociogenetic and psychogenetic studies]. M. SPb. : Universitetskaya kniga, M. : Direkt-Media, [in Russian].

Статтю отримано 24.10.2019 року
Прийнято до друку 05.12.2019 року